

ШЫҢ

СЭКП-нин Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин органы

1925 чылда үндэстелтигин
1963 ч.
Январь
6
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 5 (5409).
Өртөө 2 көп.

СОРТТУГ ҮРЕЗИННЕР

Эки үрезиннер чер ажылын хөгжүдериң адын фондусу деп улус чугаалап турар. Ол кончук шын. Сорттуг тергилни аки шынарлыг үрезин таргажылар, агрономнар, ажил-агыйларны удурукчулары алдында биле дөмей үнөлээр. Үрезинге эң аки тарааны шилип алып, оларны тарылгага хынамчалыг белеткээр, саггыш човангыр кагадалаар херек.

Үрезиннерин сорту, шынары болгаш дүжүлдү чардывар харылаалыг. Эки үрезиннер кайы кире ужуру-лаалыг дээринин дугайын бистиң республиканың чамдык колхозтарының болгаш совхозтарының АУЖУЛГАМ БУЗУРЕДИНИ-БИЛЕ чугаалап турар. Чонжу. Чөөн-Хемчик районун «Большевик» колхозу эртен чылдын тараа культураларынын барык-ла бугу шөлүңге бедик дүжүтү сортуг үрезиннер чыгып, тараа 1. Тараажылар оларны өстөреринин агротехниктиг негелделерин шыгыны сагып, кызымакка ажилдаан. Оң түнелинде ук колхоз тараа культураларынын бугу шөлүңүн бир гектардан ортума-биле 15 центнер, оң иштиңде кызыл-тастың бир гектарындан—17,8 центнер дүжүтү ажаап ал, күрүңге тараа садар хүлээлгенин чогуру хуусаалыкка алып күстүккен. «Найрал» совхозунун тараажылары кол тарылга шөлдерин сортуг үрезиннер-биле тарааш, тараа культураларынын бир гектарындан ортума-биле 13,9 центнер дүжүтү ажаап алган болгаш 8 муң ажык тонна эки шынарлыг тарааны күрүңе шыгачырынга урган. Таңды районда «Революциянык чалбыжык» колхозу 1962 чылда тарылга шөлүңүн хой кезини кызыл-тастың «Скала» деп перспективтиг сорту-биле тарааш, бир гектарындан ортума-биле 15 центнер дүжүтү, ук колхоз ол ишкеш кызыл-тастың «Ракета» деп перспективтиг сорту чыгарган тараа чамдык үчүстөрүнүн бир гектарындан ортума-биле 17 центнер дүжүтү ажаап алган.

Республиканын ажил-агыйлары бо чылдын тарылгазына үрезин урарынын планын 99,2 хуу күстүккен. Колхозтарынык болгаш совхозтарынык хой кезин четир сангыг үрезиннер-биле хандырттылар. Индыг болза, буну бедик дүжүтүг сортуг үрезиннер-биле хандырттылар айтырып алган чедир багый шийтирлеттинип турар. Амгы үеде республиканың урундуг бугу үрезиннерин чүтпө 63 хуузу сортуг үрезиннер кылдыр тараагылдагылдыг болгаш чамдык ажил-агыйларды индыг үрезиннер ажак эвээр ийкеле шуут чок болуп турар.

Часкы тарылгага үрезиннерин белеткээр дээрге чүтпө оларын санын четелеп алдырында эвес. Чугула соруда болза сан талазы-биле четелдээр-биле кады оларны аки арыглары, тарымынын шынарына чедирери болуп. Бо соруданы Улуг-Хем районун «Х Улуг хура» колхозунун тараажылары эки бишип турар. Оларын үрезиннерин хой кезин сортуг. Олар бугу үрезинни ийи уда арыглаш, бүрүн-биле складтап урган. Ук үрезиннер агротехниктиг негелделерге бүрүн дүжүтү турар. Ол-ла районда Жланов атын колхозта. Таңдын «Элегес» совхозта үрезиннер арыглаашкыны колдууда дооступ турар.

Хой яны мергежилдиг

Комсомолчу Көк-оол Доруун-оол 1960 чылда Кызылдын мехинизация училищезинге өөртенди, тракторист мергежилди чедип алган. Ол, оон бээр Улуг-Хем районун «Улуг-Хая» совхозунун муракчы трактористтерин бирээни бооп, каш удаа шыналы келген.

Анык мехинизатор база ам бир дамыр мергежилди чедип алдырып шийтирлээш, Шагаан-Арыг хоорайга дорт ай хуусаалыг чолгачылар курдуун дооскан.

Эш Доруун-оол слесарьлар база өөренип алган болгаш амгы үеде совхозтун техниканын селтежин турар. Каш-ла хүнер иштиңде тараа чажар ийи машинаны, 1 трактор адызынын, 5 илирлерни септеэн.

Владимирин химия заводунда ацетицеллолозту бүдүрүр талазы-биле чаа шекти туткап. Ол шекти ажылакта кингени-биле кылмаал воллоконуң заводтагы хирергаар чиг-этти бүдүрени дык көүдөдир.

Владимирин химия заводунда ацетицеллолозту бүдүрүр талазы-биле чаа шекти туткап. Ол шекти ажылакта кингени-биле кылмаал воллоконуң заводтагы хирергаар чиг-этти бүдүрени дык көүдөдир.

Математик, физик болгаш астрономнарның хуралында

МОСКВА. (СЭТА-нын корр.). Чамгыс чыл — үр эвес хуусаа, иччээ-даа совет эртемдерин эртен чылдын дүргүзүндө доолдандыр турар октаргайым билеп алдырыга хой чүдүлдери кылган. Физика-математика эртемдерин салбырын ийи хуралына чылдын түнелдеринин дугайында диннадыгы салбырын секретары, академик Л. А. Архимович кылган. Математиктерин, физиктерин, астрономнарның, геофизиктерин чедикширеринин дугайында чугаалаан. Пластика системанын быжмынын теориязынын талазы-биле Москва университетинин анык математиги В. Арнольдун ажилы эртемдерин улуг болушкун деп үнөлөр көргөнер. Ол ийи-чээ болза дээр механикамыга соолгу үнени дүргүзүндө экине шыгарагай шийчээл болуп.

Астрономнар солу түнелдерин чедип алган. Хүвүн магниттиг шөлүң байлалы хүнде чамгышкыннаран хамаралар дээрн толараттыган. Венеранын агаарынын үстүкү каттарында кисторол бары-биле холбашкан шүгүмү чоолта чаа Венеранын спектринде өзгөргөндү чедип алдылар. Инфракызыл херектерге Аппачи чурука тыртыгынан түнелдерин чыгынып чок чедикширер деп санаар херек.

Физиктер бо чылдын эзэн хой принципалдыг чугула шийчээлдерин дооскан. Элементардыг кезектерин тургузарыкче физиктерин чоокшулап турар. Арыг кристалларын тургузарыкче эртемдерин улуг өрөм ажиллап турар. Ол ажилды чугула практиктик түнелдеринин бирээни болза арыг кристалларын үнеленинге хондуркчулер Ленинградта тургусканы болуп.

Она быжгы шиди болгаш канын тургузарын Ленинградтын физиктери база-ла чедип алганыр.

Геофизиктер база-ла чылды чедикширер дооскан. Чер шимчээшкени баш узур билеп алдырынын арганы берип турар түнелдер бир дуугаар-ла алдыгыр.

Физиктер физика-математика эртемдеринин доктору В. В. Виткевич байыр чедиргенер. ССРС-нин Министрлер Човузелдин чамыда чогаалгалар болгаш ажил-агыйлар херектеринин талазы-биле комитеттин даргазы Ю. Е. Маслаков анаа ажилдык дугайында диплому тывмыскан.

Хур, чаагай кыштаглаашкын дээш

СЭКП-нин ХНХ сьезиянын болгаш Төп Комитеттин март Пленумунун төөгүдүт шийтирлерин амдыралга ботандырышкан. Эртин районун колхозтары алдарыг чеди чылдын дөркү чынында мал ажилдыг продуктуларын бүдүренин болгаш күрүңге садырыннын талазы-биле социалистиг хүлээлгенин хуусаа бетинде күстүккенер. Ам, 1963 чылда күрүңге мурунуга планын хүлээлгелери күстүккени ийитини малдын кыштаглаашкынын чедикширерин эрттеринден хамаралар.

Мичангаш бо күзүн мал кыштаглаашкынын белеткелерин чоруп турарынын дугайын партия эге организацияларынын хуралдарына, район Советинин сессиязына болгаш кезде Советтерин куускомна-рынга шыгыны чугааладып, илеретинге четпестери кыска хуусаала узуткар дээш чогуру хемчеглерин чедир.

Башкы үеде малды сүт-биле хандырычыг кол күчөңгөй салынган. Бо чылдын 22 муң баш хой, өшкүт, 4700 баш мыйыстыг боа малды кудуктардан болгаш хемнерден сугарар аргалыг болган бис.

Амгы үеде колхозтарын ийиттеринге малынын кыштаглаашкынын организастиг чоруп турар. «Коммунизмче орук» болгаш «Чаа орук» колхозтар мал кыштаглаашкынын эң дээр чорудуп, малчынарга мал чедирерин, дусту сөөртүп чедирип, малды чылдыг кажаалар-биле аки хандырып туралар. Илангыя «Чаа орукта» штер Дахтааның болгаш Тановтун баштаан хойжу бригадаларында малдын байлаа эки, ында хойжу эш Санчыланын 87, Серее-нин 115 хойлары төрөөн, оларнын хураганнары бүрүн камгалап алдыган. Хойлар сүткүр болуп, хураганнары тоттуруп турар. «Коммунизмче орук» колхозта эш Белчиринин бригадалары хойжу бригада кыштаглаашкынын база-ла үгөгерин дооскоостоп, 100 баш хой бүрүнүңден 100 хураганна алыры хүлээ-лип, малдын чаш төлүн чидирит чокка ажаап эл турар.

Районун малынын кыштаглаашкынында четпестер база барып йтүр херек. «Кызыл сылдыс» колхоз-

ПЛАННЫГ СОРУЛГАЛАРЫН КУУСЕДИРИН ЧЫЛДЫҢ БАШТАЙҒЫ АЙЫНДАН ЭГЕЛЭЭР БЕДИК ШЫНАРЛЫГ ПРОДУКЦИЯ ДЭЭШ

Кызыл хоорайның улутпур комбинадының эр улус хеви даараар ателезинин коллектив эртен чылды күш-ажылыч улуг чедикширер-биле дооскан. Коллективтин үш бригадалары шулту коммунист күш-ажылыч бригадалары деп бедик атты чаалап алганнар. Чонунун хун бүрүдө өзүп турар негелделерин хандыраар дээш коллектив кезигүнери элзэн каш чаартылгаларны бүдүрүлгеге амыгалап шийгээткенер. Оң түнелинде ам чагычыннын шилип алган фасонун буугаар мандыг-даа костюмнерин даарал туралар.

— Эртен чылын бистиң ажылычыс бир дески эки турган деп чугаалап болбас, ателгеге даараан хептер чамдык чагычынга таарзын-майн бээр таварылгалар турган. Ычангаш бо чылдын эң кол күчөңгөйни продукцияның шынарын экинжидеринге улгандыраар бис— деп, мастер Василий Никонорович Ермаков чугаалап турар.

Коллективне калбарган чарыштын бирги черин Т. Фунтикова удурун коммунист күш-ажылыч бригадазы элзэн. Ол бригаданың кезигүнери дааранычты мастерлер Огородников, Пархоменко, Школина, Нуснашова болгаш бымыкчы С. А. Елисеев олар бүдүн чыл дүргүзүндө бүдүрүлгө планын доктаамал ашыр күстүккени, эки шынарлыг продукцияны берип келгенер. Быжыкчы мастер Худодовичкова, даараныччылар Бу-геева, Гуриева, Борзова оларнын аки-сеткилдиг күш-ажылын чагычыллар шүтүлчү бедик үнөлө турар. Найбардыг коллективтин кезигүнери шулту коммунист күш-ажылыч деп ат дээш шимчээшкенин киржикчилеринин январь 16-да болур сйдаунга төлөптиг ужурамырын хүлээнген, ажылдыг темпин дүргөдөдип туралар.

Техника-биле өнүктөшкен

Алгы заводунга бүдүрүлгө мурнакчы Борис Потехин эртен чылдын улуг чарыглыгы кылган. Мурнуна ажилдагымайы шийгээткени чыккан станокту тургузууга ол нарын эскерткенни кылган, ийик удурукчуларынын күш-ажылынын бүдүрүчүдүн барык дөрт катап бедиктен. Коммунист күш-ажылынын шалычкыны анык ажылы-чын чаа чылды база бедик көргүзүлдөгүдөгү эгелээр. Хун бүрүнүң ажыл нормазын ол 130 хууздан күдү эвес күстүккени турар. Бористин кы-тык продукцияны чүтпө кончук эки шынарлыгы, оон улдурган идиктери сазып алычкыларын үнеленип ол турар.

— Темпини дүргөдөтпешан, шынарын акижерин—мезон кол сорудал ол. Ону чедип алмыда техника-

биле өнүктөжери чугула. Ычангаш бо чылдын рационализуторжу ажылыны улам күстүккени мен—деп Борис чугаалап турар. Ол кончук шы. Борис ишкеш чартыкчы кижилер чедип алган чедикширерини улам бедилеп, чаа-чаа бедиктери ажыл чагычыг туралар.

100 ТОННАНЫ АРЫГЛААН

«Улуг-Хая» совхозтун Арыг-Бажы фабрикасында үрезин арыгларга «ОС-3» деп ийи машина-биле 100 тонна тарааны үрезинге арыглап алганыр.

Үрезин арыглаашкыныга комсо-

Септелгедө мурнакчы

Бо хуннерде Чадаана хоорайнык машина-техника мастерсказында чамгыс хову ажилдарынын техниказын септеэр ажилдар ийит-түлүк чоруп турар.

Чөөн-Хемчик районун «Искра» көдөэ ажилдагы артили «Д-54» деп маркалыг 10 трактордары септеэри-биле ол мастерскада чедирген. Оларнын чедикширерин Муртаков-оолга баштапкан септелкелер бригаданы септеп дооскан.

Септелкелер аарында социалистич чарышты организастан. Анык мехинизатор Сат Шооча ол чарыштын муракчызы болуп турар.

Чаа чылдын тудуунга

Улуг-Хем районун «Күш-ажылы хосту» колхозунун Эйлэг-Хем салбырында эш Урангайга удурунган тулут эвөну эртен чылдын сөөлүгү каш хуннеринде 275 кубометр ажык мышты белет-

модчу-аныктар К. Давид, Т. Анай, Х. Салырмаа, Х. Доржу-оол, моторист О. Чорбаа олар ийи-келкип ажилдап, хун нормазын 100—130 хуу күстүккени туралар. Үрезин арыглаашкыны үргүлчүлөп турар.

Ол болза чаа чылдын тудуу-ларынга ажилдагылар. Ам 225 кубометр мышты январын баштайгы чартыгында белеткээр дээш эвөнуон кезигүнери мога чок ажилдал турар.

Хойжу бригаданың кышы ажылы

Каш-Хем районун «Буруйгаар» көдөэ ажил-агы артилигин Бурен-Хемде эш Назыгына баштапкан бот-орулга-чарыгалыг хойжу бригадан малды хур кыштаглаашкын турар.

Ол бригадала 3200 хой бар. Оон иштиңде төүрү 1860 хойну брига-да төүнде тускай азыралда тургус-кан. Ук хойлары немелде чем-биле

эки азырап турар. Чер одарында хойларыны күжү база-ла семеш-шыраак.

Бригада төүндө улуг хойларын чылгыг кажаазы четир. Оон ийи муң кире хураган кире бөөр чаа кажаанын тудуу доозулган болгаш оон иштиңде өйт-тап температурлуг тургаар төлөдө. Ийи олдалга пөчкөзүн кылып каан.

А. БИЧИНИН,
СЭКП Эртин райкомунун секретары.

«Межегей» кыштагларында

«Межегей» совхозтун шөөр малды килини өлөдөп азелген. Чүтпө оондуг хуннерде бекши 530 кире хой төрөөн, оон иштиңде О. Токал-оолдун колданганы 253, К. Сибиряктың тынынан 200 хой оолдан.

Ажаалда хайгаралды кой тургусканын чаш мал менди алдынып турар. Малчынарда сакманистерин хандырган, кыштагаарже мал чедип улаштыр сөөртүп турар.

Совхозтун хой бригадалынын төвүн Шоода кылып азелген. Малчынар туртууга бажыны кылып дооскан. Тулут бригадалынын эвөнүзу ийи муң хой кирер кажаанын тудуун кылып азелген.

Мал ажылынын продуктуларынын белеткелдери

(1963 чылдын январь 1-ге чедир хуу-биле, 1962 чылдын чыл планынга удур)

РАЙОННАР	СҮТ	ЭЙТ	ДУН
Барыш-Хемчик	118,4	102,5	92,9
Бай-Тайга	113,7	101,7	100,1
Өвүр	113,7	100,1	103,5
Улуг-Хем	109,4	103,2	107,6
Чөөн-Хемчик	106,6	103,0	102,4
ЧӨӨН-ХЕМЧИК ЭРТЕЛЛИ	110,4	102,5	102,3
Тес-Хем	108,7	101,4	108,5
Каш-Хем	107,2	95,0	102,1
Эрин	106,4	100,2	110,4
Таңды	100,6	97,8	200,4
Бии-Хем	98,1	101,0	101,6
Току	94,8	101,0	102,4
ТАҢДЫ ЭРТЕЛЕЛИ	101,3	98,8	104,7
Оон иштиңге совхозтар:			
«Сүт-Хөз»	129,6	101,4	100,0
«Найрал»	124,2	106,2	103,4
«Барлык»	123,8	100,7	100,1
«Шекпээр»	121,0	104,4	77,2
«УТКА 25 чылды»	119,0	103,4	124,5
«Элегес»	111,5	104,3	91,9
«Тес-Хем»	109,4	106,4	109,0
«Тилееле»	104,4	103,2	101,9
«Улуг-Хая»	103,8	105,5	93,4
«Өкө»	101,0	100,6	90,8
«Тээли»	100,2	103,6	100,2
«Межегей»	98,4	100,2	114,0
«Чыраа-Бажы»	90,9	108,8	102,1
«Куджуга станциязы»	87,6	86,7	112,3
«Каш-Тей»	—	101,0	—
«Тыва»	—	121,5	115,5
«Сукпак»	—	194,8	—

Республиканың ажил-агыйлары ийитизи-биле 1962 чылда күрүңгө сүт садар планын 104,9 хуу, зыттын—100,7 хуу, дүнтүүн—103,3 хуу күстүккени.

М. Т. Белчээ—Эртин райо-нун «Мөрө» колхозунун Сыйын-Мыйшта төп сүт-бараан фермазынын үчөгичи. Колхозунда билдинип хой-иштик, анык коммунист эш Белчээге ол бедүн ал-бан-хулээлеге ферма коллек-тивинге хой талады аждыр-херекти кылдырынга улам таарымчалыг болуп турар. Кол продукция сүтүн, сар-жагың үчөт-өчөдүн шың-гы тургузарын чедип ал-башсаң, анык коммунист санчылар болгаш кадарчы-лар ортузунга тайылбыр-массаыг болгаш культу-ра-кышкылдагы ажилдар-ны чорудуп, көдөзге куль-турлуг чурттага дээш дел-миселегө бодунуң хууда үл-гө-гөң көргүзүп турар. Эш Белчээ ук фермага бодун чартык чыл бурун-гаар колхоз төвүңдө боду-нуң күзел-сонургалы-биле, партиянык кыгырынга харын кылдыр, ажилдап келген. Чурукта: М. Т. Белчээ. Фото М. ОЮННУУ.

СОВЕТТЕРНИН СЕССИЯЛАРЫНДАН

Бедик деннелче!

Ажыл-агый болгаш культура тургузушуну удурутууга Советтернин ролу улам улгайдыр турар. Оларнын ажылы амылчы чоннарнын хунуру оуп турар материалдык болгаш культуранга негедерин улам-на толугу-биле хандырарынче, шил-ныг даалгаларны долдуур болгаш ажыр күүсүдиринче улганнар турар ужуруду. Тожу районун кезде Советтерин боттарынын организас-массалык ажылы бе сорудалга душтур чорудуп турар.

Бедэ Советтер боттарынын сессияларын үндезин хобилула доктаатканын аугуар чымдырлар, оларга ажыл-агый болгаш культура тургузушуну чугула-чугула айтырларын шийтирер келген. Он ангды ажылчы чоннарнын ниети тураларын кезде Советтерге 13 ула чымдырлар, оларга 27 январь-буру айтырларын чугалашкан.

Кезде Советтерин 16 доктаамал комиссияларында 38 депутаттар, 24 активчилер ажылдап турар. Ол комиссиялар Советтерин сессияларында, күүсүмнарнын хурдаларында айтырларын белеткен, күүсүмнарнын ажылына практиктыг дуаламчыны көргүзүп турарлар. Кезде Советтерин 78 депутаттары ажыл-агый, культура тургузушуну ийне-буру айтырларын чугалашкан, оларнын кол ируузу боттарынын солгукчуларына өткөтүрүн кылып келгенер. Ол ишканал доктаамал комиссиялар өткөтүр кылары база практикалан турар апарган.

Районун кезде Советтеринде Азас кезде Совети муракчы болуп, ажыл-агый планарын күсүдир болгаш организас-массалык ажыл талазы-биле кезде чедикшилерини болуп турар. Бедэ Совет бодунун сессиялары, күүсүмнарнын хурдаларын, ажылчы чоннарнын хурдаларын баш аугуар чымдырлар, оларнын шийтирлерин организастыг ажыл-биле быжылган турар. Доктаамал комиссиялар-биле, депутаттар-биле, ажылчы чоннарнын бот-тынныгы организастары-биле ажыл-агый кези-кезде, оларнын дачыннар массалар ортузуна ажылды күштедирген.

Бедэ Советке дамаарын турар «Совет Тыва» колхозу куруше мурунуга хүдөөгөлерин эки күстөткен.

Чижэе, кезде ажыл-агый продуктуларын куруше садырнын чыл хүдөөгөлерин хуусаа бетинде, ноябрь-де күстөткен, СЭКП обкомунга болгаш республиканын Министрлер Чуулунага ралортуган. Кезде Совет бодунун бүгү ажыл-чорудаларын партия организастары-биле, колхоз баштаар чери-биле бир деминг чорудуп турар.

Бир эвес районун бүгү кезде Советтери Азас кезде Совети ишканал ажылдан болза, районун бүгү ажыл-агый болгаш культура тургузушуну талазы-биле көргүзүрлери улам-на бедик деннелче болур ийик. Районун чамдык кезде Советтери боттарынын мурунда салдырган сорудаларын чедир күстөткөп турарын база айтыр керек. Тора-Хем кезде Совети эртерен чылдык бирга чартында сессиялар чымдырлар хуусаанын сагынын барган. Сустыг-Хем кезде Советинин 20 депутаттарында чүгле 12 кижи, Тора-Хем кезде Советинин 11-де депутаттары өткөтүрүн кылын. Доктаамал комиссияларнын чамдык сессияларга өткөтүрүн кылын. Совет үеде Азас болгаш Сустыг-Хем кезде Советтери депутаттар хуну эртерилген. Иччалда-да организас-массалык ажылдын бе эки болган ажытыг хевирин эске кезде Советтер практикалайын турар. Районун кезде Советтерин доктаамал комиссияларынын, бот-тынныгы хой-ниги организастарынын удурутуучуларынын семинар өредилегиин ковар эртерил келгенин айтыр керек. Оларнын чамдыкы план чок ажылдап, боттарынын иж-ицига чок ажылдап келген.

Советтерин организас-массалык ажылынын четпес болуп турарынын кол чымдалаган болза, райкүүсүмнарнын тааламдын удурутуулан четпезинде деп демделеше чогутур.

Кезде Советтерин сессияларында күүсүмнарнын өткөтүрүн чугалаш турганда, депутаттар төй-төй үндөп савалдарын чугалаан. Откөтүр Ичинде сессияларын шийтирлерин амылчалга боттарын кезде Советтерин күүсүмнарнын ам үеде кол сорудалга болур.

Х. САРЫЛАР.

„Большевиктин“ малчыннарында

БИГЫЛАК. (Телефон-биле). Кан-дыгда ажылдык чедикширинг болуру эки белеткенде болгаш организастыг удурутуулдан чугула хаммаар. Барым-Хемчик районда «Большевик» колхозта малчын менди болгаш хур кыштаган турар. Ол болза кышка белеткенде багы өвес организастарын дерчелеп турар.

Колхозтун түдүк бригадала сүт-бараан фермага 100 инек хиер калжаны, хой ажылында бригада төлөринге 500-500 хойга калжаны болгаш малчыннарга 6 чуртталга бажыны база 2 чинар бажыны туткан.

Шолак-Ховуда эш Очуртун бригадалардан баштайгы хүнерде төрөөн 220 ажы хойун хураамын шүтү менди, бригада мал ченин кур-лавды четтир. Шыра-Булак бригадазынын малчыннары эш Орбулю олдун подымнан 52 хой төрөөн, а

Эш Достай-оол 103 хойдан 105 хураган алган. Шөр мал еске-да колданарда тулак, а чаш төлү менди.

Колхозтун хаван фермазында ажыл база улам хайынтып турар. Бо чылын төрүр 50 кол, 100 дунгун хаваннарнын кужу семис. Баштайгы элөчөгө төрөөн 11 хаванын 87 оолдары шүтү менди. Бо талазы-биле Сарылар өткө-Салдын аксеткилдиг күш-ажылын демделээр чогут. Фермаз ченин ийне-буру кураавыры белеткенген.

Төрөөн турта улам-на хой болган иж шинарын эртер белеткээр сорудга-биле колхоз бо чылын 1100 хаван оолдарын өстүрүп семиткеш, куруше садыр планав турар. Бирч хаварда садыр-биле амгы семитилгенде 50 хаванын баш буруу конухта бедик немелде дептин илередип турар.

1963 чылдың баштайгы хүнүнде Кызылга болган аныктарнын бал-маскарадынга киржир эрге дээш республиканын анык оолдар, кыстарынын аразына калбарган чарыштыг тиелекчилери республиканын Хөгжүм-ши театрныча чыгып келген бал-маскаратты эртергенер. Аңаа Кызыл хоорайдан болган республиканын бугу райондарында улкуп-бурулуегин, колхозтарнын, совхозтарнын, тудугчун, транспорттун муракчылары болган өредилге черлеринин эки өредилегелиг, хой-ништинин ажылына иденкейлик оолдар, кыстары кирширкенер.

ЧУРУКТА: аныктарнын бал-маскарадынын киржикчилери, өвүр районундан келген аныктар.

Фото П. Гольцовтуу.

Чедикшикнерни түнневишаан...

Ленинчи комсомолдун хей милдюн кежигүнери болгаш совет аныктар СЭКП-нин ХХII, ВЛКСМ-нин XIV съезддеринин шийтирлерин амылчалга боттарын дош демселге кайтамчытыг чедикшикнерни чедип ап, оларын бе хүнерде түнневишаан, чаа чылда улам чаа сорудаларын боттарынын мурунуга диним-биле салып турарлар. Бистин Эрзинин анык ишчилери база-да түнневиштин, коммунист тургузушуну чаа турустарын элөөрүн планарын кылып турар.

Ам Эрзинин комсомол организастарында 700 ажыг комсомолчулар бахтап турар. 1962 чылдын дургузуна Ленинчи комсомолдун хүрөөсинге 170 ажыг аныктар хүдөөп алынган, оларнын хей кезини бүдүрүлгөч муракчылары.

1961—1962 чылдарнын кыжынында 86 комсомолчу-аныктар комсомолдун түтөгөзү-биле мал ажылчыга ажылдап чоруткан. Олар 18 муң баш шөр малды хүдөөп алган, кышты өттүр маалдарын-биле ажылдаарынын түннелинде, олар менди камтап алдыган. Бистин маалдыг аныктарыныс муң-мун анык, хураганарын, 450 ажыг бажыларын азырап, мал бажыны өстүрүлгөч төлөшп салымчыны кийреген.

Анык эрзинчилер чон ортузуна ном тардалгазын база эки организастаан. Олар нийтин-биле 1200 рубльдин мону тардып турган, 1404 рубльдин тараткан. Илангыя «Коммунисте орук» колхозта, Эрзин өмөлгөндө комсомол организастары ном тардалгазын эң иденкейлик кирешкен.

Мал продуктуларын бүдүрүр талазы-биле бистин аныктарыныс база биче эвес чедикшикнериг болган. Олар 290 тонна сүт саар турган, 380 тоннаны сав, куруше сактарган, 130 тонна дүктүн орунуга 170 тоннаны киргаш, Төрөөн чуртуна дужаган. Эртти болган дүктү бүдүрерин көвүдөр херексе «Коммунисте орук», «Кызыл сымдык» болгаш «Чаа орук» колхозтарнын комсомолчу-аныктары (комсомол комитеттеринин секретарлары Штер Б. Сааа, С. Чула, Д. Дирчин) онза шылгаараннар. Ол организастар эрт, дүк талазы-биле чаалап алгашкан Шидчир кызыл туктарынын амылга чедир-ле быжыг тутпушкан.

Мал ажылында муракчы аныктарнын саны азжок өскөн. Оларнын аразында инек бүрүзүлөн 1316 ине-дорам сүтү сав алган, «Чаа орук» колхозта Б. Оувима 1506 килограммын саган. «Кызыл сымдык» колхозта Б. Күндө 990 килограммын саган. «Коммунисте орук» колхозта Т. Кылыдай дөш ишканал кайтамчылык саваччылар, хой бүрүзүлөн 3,5 килограмм дүк кырып алган «Кызыл сымдык» колхозта Б. Анчимаа болгаш ескелер-даа бар.

Ол ишканал дүктү ажап алыштыныгга иденкейлик киржип, ажап алышканын сезон болгаш элөчөгө нормаларын 120—180 хуу чедир күсүдир келген М. Бадыр, М. Ширме, В. Кускемаа, И. Саанч ишканал муракчы анык механизаторлар бисте көвей. Ол ишканал кайтамчы кижилеринске чогоралдын, чаа чылда улам эки чедикшикнериг болуру күзеп турар бе!

Комсомолчу-аныктарын инициативасы-биле «Чаа орук», «Мөрөн» колхозтарга бот-оругла-чарылгалды хойжу бригадалар эртер чылын организастааттырган болгаш ол бригадалар бо хүнерге чедир чедикшикнериг ажылдап турар. Оларнын тургүзүчү ажылына чаа чылда улам, эки чедикшикнерини база күтөөлөнер!

Ажылчы чонун чогадыкчы иденкейлик өстүрерини чаа төвири — коммунист күш-ажыл дээш шимчешкин бистин аныктарыныс аразына база калбарын келген. «Мөрөн», «Чаа орук» колхозтарда сүт-бараан фермаларын анык ишчилери боттарынын фермаларына коммунист күш-ажылдык бедик азын чаалап алыр дүүш чедикшикнерини-биле демселеп турарлар. Ол ишканал «Коммунисте орук» колхозта анык чочулачыларын орук-чочулачыларын колхозта анык чочулачыларын база ол хүндүлүгүт дээш демселеп турар. Коммунист эртерин дүүш чегеде алган, Иччалда-да чөтүлүгүт дээш демселеп турар. Оң эки ажылчы аныкчы кооперациязынын баштаар чери-да, малчыннар-даа мактап турар.

Салдыктын шудургузуу мындай чадгыс чижек бери херезилеп турар: оң айда бараан саарлыггазынын планы 6 муң рубль турда, 7—8 муң рубльдин барынын ол салдыган турар. Оң эки ажылчы аныкчы кооперациязынын баштаар чери-да, малчыннар-даа мактап турар.

Салдыктын шудургузуу мындай чадгыс чижек бери херезилеп турар: оң айда бараан саарлыггазынын планы 6 муң рубль турда, 7—8 муң рубльдин барынын ол салдыган турар. Оң эки ажылчы аныкчы кооперациязынын баштаар чери-да, малчыннар-даа мактап турар.

Аксеткилдиг ажылдаары — совет садыгжынын арын-нууру, аталдары-дыр

Бистин садыгжыларымыс

Петр Иванович Рефеев — «УТКА 25 чылды» совхозта ажылчы кооперациязынын автолавкасында чочулачылашкан, салдыган турар. Ол бодунун автолавакы-биле барза чогутур малчыннарына негедла ийн улаалар эвес эвес барып, малчыннарга эргежок чугула бараанларын чедирип турар.

Эш Рефеев малчыннарга чүгле бодунун туралаан бараанларын чедирип турар эвес, харында оларнын херезелен барааннарнын, ийик, хөстөрүн дугаарларын тускай дептерге демделеп ап, ол чадгыс аугуар барааннарнын алган, чедирин салгылар турары черле чугулуг. Малчыннарнын чагаан бараанларын чамдыкы рабокооптун салдында чок болур болза, Шагаан-Арыг хоорайдан бестин барып тып алган оларга эккек салдыган турар.

Кышкы совхозта, орук-чирк багай черлеп, малчыннар кезини илдыг-ла чик эвес ажыл. Иччалда-да Петр Иванович ол бертерин шылжык эртер, бодунун хүдөөгөлерин шылжыккай күүселип турар. Бир катал Ак-Турда бир малчыннын кыштаанче бар чорда, черин чернге машиназы онгарже кире берген. Дым хой шактарынын ишчиле кара чааскан казып турган, машиназы онгардан арай боорда үндүрүп алган, Иччалмас черге эргежок—хөй ачка-түндүк барааннарнын машинанын черге канчап каар боор.

Салдыктын шудургузуу мындай чадгыс чижек бери херезилеп турар: оң айда бараан саарлыггазынын планы 6 муң рубль турда, 7—8 муң рубльдин барынын ол салдыган турар. Оң эки ажылчы аныкчы кооперациязынын баштаар чери-да, малчыннар-даа мактап турар.

И. Торку.

Барым-Хемчиктин Кызыл-Мажалыкта раймагтын хоочун салдыгжы Монгуш Көкунаевна Таланчик — районда хоочун болгаш муракчы садыгжыларын бирээзи. Ол 1953 чылда салдык-кооперация школарын доор-каз. Барым-Хемчик райкозунун шугумунга ажылдап кирген. Монгуш Көкунаевна барык-да он чыл чыгыш Уенин иштинде чедикшикнин чокка ажылдап, чоңа эки бараан болуп келген. Оң ажылдап турар салбырында барааннарнын делген көгүсүсүн чурум-чыскалдык болган ол бодун салдыкчыларга элдек-өвилеп болуп турар.

Монгуш Көкунаевна бодунун дуржулазын ескелерге дачын-чыл, анык салдыкчыларга дуалап турар. Ол магалын эргелде чидеп турган. Ш. Богданова, А. Абакшия, Л. Фелимонова оларын салдыкчылар кылдып хүдөөп алгаш, оларга дуалажып, ажылга өөртөкөн. Оң түннелинде ол чаа салдыкчылар боттарынын аразында социалистк чадурен брак продукциязын дуга-бында 61 хомузаларын алган.

Автотресттин, аш-чөм болгаш чурт үлетпүрүнүн чамдык бүдүрүлгөчелери техникасын, дерилгелерин болгаш механизаторын четпес ажылдап турар. № 1 АТК-га төс айлар иштинде автомашиналарын ажап турар чоруп 24.523 автомашиналарын болган, азы 402 автомашиналарын 89-лу хүнүнчү-ле ажап турган.

Ажылчы чоннарнын чуртталга-амылчал хандырларын талазы-биле ажылда уугу четтестер бар. Чамдык чинар бажынар, пархиматерскалар болган дааранылга массалык ажылды куду делнеде. Бо обкомун шугумунда ажылдын, албан-хаакчыларын чүгле 81,6 хууу профвилек кежигүнү боор турар. Чалана райкозуну комбинатында ажылчыларын чүгле 55,5 хууу профвилек кежигүнү, Профвилек-дин кежигүн дачынын хаваннарнын планын күсүдөйи турар проф-организациалар база-да хөй. Илангыя Шугумактын райкозуну комбинатынын местком кежигүн дачынын чүгле 50 ажыг хуууу хаваннар.

Хөй хөй месткомнар боттарынын тураларын чылдыбайын, ажап профвилек амылчаларын чугула айтырларын чугалажырын организастаптын турарлар. Профвилек обком боду пленум чымдырларын хуусаанын сагылай келген. 1962 чылда ол обкомун пленум чүгле 2 катал болган, оларнын бирээзинге чүгле организастыг айттырымч чугалашкан.

Үлетпүр ажылдакчыларын профвилек обком, оң даргазы эш Сербиряков профвилектин дүкүк организастарын ажылын четпес удуругу, эки ажылчы организастарын дүкүкүлгөч илдерлерини өстүрүлгөч турар. Профвилек обком бодунун президиумуна эртерен чылда чадгыс местком ажылын дугайын чугалашкан. Эш Сербиряков биле бухгалтер эш Елвица республиканын районориче барбай турарлар. Эш Сербиряков бодун иж дургузуна чугула Турбай биле Шагаан-Аштыа четкен.

Обком иччаар ажылдап болур бе? Бодунун организастык ажылын үндөжү-биле эве тургузуп үлетпүр ажылдакчыларын профвилек обкомун президиумундан негеттинип турар.

Б. ТОКАРЕВ, республиканын профвилек чөвүлелиндин улуг инструктору.

Ынчаар ажылдап болур бе?

Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларынын профвилек обкому (даргазы эш Сербиряков) СЭКП-нин ХХII съездинин төөгүлүг шийтирлерин амылчалга боттарын доштар. Бодунун ажылын элөөн экижиктин, республиканын чурт үлетпүрүнүн, транспорттун болгаш коммунал ажыл-агыйнын ажылчы, албан-хаакчыларын ажыл-агый планарын күсүдиринче мобилизастаар талазы-биле бодунун ролон белеткен. Тыванын аш-чөм болгаш чурт үлетпүр продукциянын ниети планын, автоажыл-агыйларын чүгө сөөр-түлгөзгөнин планын ажыр күсүдөйп турар. Манаа үлетпүр болгаш транспорт черлеринде профвилек организастарын боттарынын организастыгы ролун клириштиргенер.

Коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп ат дээш чарышка киржип турарларын саны өскөн. 269 кижилер 23 бригадаларга болгаш 76 шалымчыларга коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп атты тывыска. 1118 кижилер 78 бригадалар коммунист деп ат эвеш демселеп турар. Профвилек-дин кежигүн дачынын чыл планы декабрында ажыр күсүдөйп турар.

Профвилектеринин ажыл-чорудалгазын чедикшикнери хамчылып мурунда масса ортузуна организастык ажылдан, профвилек амылчаларын ийне-буру айтырларын оперативтик шийтирлеринде хаммаарып. Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларын профвилек обкомунун ол талазы-биле ажылында уулг четтестер бар. Ол обком бүдүрүлгө черлеринин ажыл-агыйында ажыл-чорудалгазын конок кичөөлөгүч болган, хожудан турар бүдүрүлгө черлеринге чогутур дуалам-чы көгүсөйп келген. Пиво заводу, Туранын болгаш Шугумактын райкозуну комбинаттары, сентегае заводу болгаш еске-да чамдык бүдүрүлгөч черлери бүдүрүлгөч планын күсүдөйп турарлар. Байдал илдиг турда-да, бүдүрүлгө черлеринин ажыл-чорудалгазынын айтырларын, удуруткучуларын өчкөтөрүн көргүсөйп келген. Пиво заводу, Туранын болгаш Шугумактын райкозуну комбинаттары, сентегае заводу болгаш еске-да чамдык бүдүрүлгөч черлери бүдүрүлгөч планын күсүдөйп турарлар. Байдал илдиг турда-да, бүдүрүлгө черлеринин ажыл-чорудалгазынын айтырларын, удуруткучуларын өчкөтөрүн көргүсөйп келген. Пиво заводу, Туранын болгаш Шугумактын райкозуну комбинаттары, сентегае заводу болгаш еске-да чамдык бүдүрүлгөч черлери бүдүрүлгөч планын күсүдөйп турарлар.

Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларынын профвилек обкомунун (даргазы эш Сербиряков) СЭКП-нин ХХII съездинин төөгүлүг шийтирлерин амылчалга боттарын доштар. Бодунун ажылын элөөн экижиктин, республиканын чурт үлетпүрүнүн, транспорттун болгаш коммунал ажыл-агыйнын ажылчы, албан-хаакчыларын ажыл-агый планарын күсүдиринче мобилизастаар талазы-биле бодунун ролон белеткен. Тыванын аш-чөм болгаш чурт үлетпүр продукциянын ниети планын, автоажыл-агыйларын чүгө сөөр-түлгөзгөнин планын ажыр күсүдөйп турар. Манаа үлетпүр болгаш транспорт черлеринде профвилек организастарын боттарынын организастыгы ролун клириштиргенер.

Коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп ат дээш чарышка киржип турарларын саны өскөн. 269 кижилер 23 бригадаларга болгаш 76 шалымчыларга коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп атты тывыска. 1118 кижилер 78 бригадалар коммунист деп ат эвеш демселеп турар. Профвилек-дин кежигүн дачынын чыл планы декабрында ажыр күсүдөйп турар.

Профвилектеринин ажыл-чорудалгазын чедикшикнери хамчылып мурунда масса ортузуна организастык ажылдан, профвилек амылчаларын ийне-буру айтырларын оперативтик шийтирлеринде хаммаарып. Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларын профвилек обкомунун ол талазы-биле ажылында уулг четтестер бар. Ол обком бүдүрүлгө черлеринин ажыл-агыйында ажыл-чорудалгазын конок кичөөлөгүч болган, хожудан турар бүдүрүлгө черлеринге чогутур дуалам-

терскалары багай ажылдап турарлар. Чуртталга-амылчал хандырларын бодунун бүдүрүлгөч черлеринин ажыл-агыйын профвилек организастарын контролдап турар, а профвилек обком чуртталга-амылчал айтырларын база-да өстүрүлгөч ийде, ол дугайын обкомун президиумунга чамдык-даа катал чугалашкан көр-бөн.

Күлтүр-массалык болгаш кижилегелиг ажылда четтестер уул-катынмай турар. Элөөн хөй месткомнар ажылы чоннар кустажылдык коммунистк эгу-биле көөрүнге, күш-ажылдын сагыла-чурум быжылдарына, социалистк ниети чуртталганын чуруму сагымынга болгаш иштинин өстүрүлгөчүлүгүнү үрөктеринге удуу демселге конок кижилеп турарлар.

Үлетпүр бүдүрүлгөлеринин ажылында уулг четтестерин бирөөн болза продукциянын чавыс шынарды болуп турар. Илангыя авто-сентегае заводу (местком даргазы эш Цветков) бодунун бүдүрүлгөчүлүгүн чогутур дуалам-чы көргүсөйп келген. Пиво заводу, Туранын болгаш Шугумактын райкозуну комбинаттары, сентегае заводу болгаш еске-да чамдык бүдүрүлгөч черлери бүдүрүлгөч планын күсүдөйп турарлар.

Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларынын профвилек обкомунун (даргазы эш Сербиряков) СЭКП-нин ХХII съездинин төөгүлүг шийтирлерин амылчалга боттарын доштар. Бодунун ажылын элөөн экижиктин, республиканын чурт үлетпүрүнүн, транспорттун болгаш коммунал ажыл-агыйнын ажылчы, албан-хаакчыларын ажыл-агый планарын күсүдиринче мобилизастаар талазы-биле бодунун ролон белеткен. Тыванын аш-чөм болгаш чурт үлетпүр продукциянын ниети планын, автоажыл-агыйларын чүгө сөөр-түлгөзгөнин планын ажыр күсүдөйп турар. Манаа үлетпүр болгаш транспорт черлеринде профвилек организастарын боттарынын организастыгы ролун клириштиргенер.

Коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп ат дээш чарышка киржип турарларын саны өскөн. 269 кижилер 23 бригадаларга болгаш 76 шалымчыларга коммунист күш-ажылдын бригадалар болгаш шалымчылар деп атты тывыска. 1118 кижилер 78 бригадалар коммунист деп ат эвеш демселеп турар. Профвилек-дин кежигүн дачынын чыл планы декабрында ажыр күсүдөйп турар.

Профвилектеринин ажыл-чорудалгазын чедикшикнери хамчылып мурунда масса ортузуна организастык ажылдан, профвилек амылчаларын ийне-буру айтырларын оперативтик шийтирлеринде хаммаарып. Чурт үлетпүрүнүн ажылдакчыларын профвилек обкомунун ол талазы-биле ажылында уулг четтестер бар. Ол обком бүдүрүлгө черлеринин ажыл-агыйында ажыл-чорудалгазын конок кичөөлөгүч болган, хожудан турар бүдүрүлгө черлеринге чогутур дуалам-

Сибириниң күчүлүг хемин дуй боорунга дүрген болгаш дээр белеткири турар Красноярск ГЭС-тин түтүкчүлери калбар-тып дааран. Бетон-биле екен турар сүт эртеритер планка улам-на бекиди көндүрүп унуп турар.

Кол дериншикнеринин өргөзгөдүн № 1 участогуна бетон амалдарын чорудуп турар Н. И. Смелконун комплекслиг бригадала бо хүнерде шылгааргай ажылдап турар. Бригадалык 83 кижигуеринин кижигуеру элөөн чогутур норманы күсүдөйп турар.

ЧУРУКТА: бетончуларнын комплекслиг бригадалынын удуруткучу Н. И. Смелкон. Фото Ю. Барминини. СЭТА-ның фотохроникасы.

ХООЧУН ХОЙЖУНУН КОДАНЫНГА ЧОРААШ

ЧУРУМАЛДЫГ ЧУГАА

Башкы эртеп. Чымчак салгынын каздымаар хун чап-чаа етсең түрд. Эрэин сурдан хан үнгөш. Тестин көүрүң таварты барымын чыча угламыр тугун-ла олуу бис. Кайнаар-ла көөрүңге — хову-ла, хову... Ховуларым хавы-даа шоолдүг аесе, кадар сизгенер бегин орту бипр чаштырмаан.

Ужу-кылым кэздебес сарыг сизгенит ховулап шычаар калдып ордувуса, мурувуса хеп-хенерген аккөк кыш тылпым келип, дээрже дундүштөөнүн үнү-ле бар чор. Машинанын чорун дурдөөн түдүм, демги кыш улам-на чоккушуп олур, ыччалжак аал ам-даа сураг... Харында адептисин, бот-боттарымыче көрүшүшүм, «бо чүү катканым ыш апарды?» дийип чорувуста, машинамыс бир-ле чалгыг арамдык шымын үнүп келген корабль ышкыш, хенерген хову ортувуда онгарын кездээнден харап келиди.

Улуг сараат чанында ээен каш мунгаж кажалардыг чангыс өг тур. Кайнышаан келген, өг чанынга доктар деп чорувуста, хөөнниг хуреп харектөөш кеткен, чылыг шоккар аржылымдыг, додуккан шырайдыг, чүгүртүдөөнүш карактарыг, казыны ээен дөгүг берген кадай кижж өгдөн калпагайы сүргөй үнүп келип, бистип-биле ырактан менилешпешпаан.

— Чаа думалар, өгже кирип чынылар, мен хураганар туу, хой үнүрүпөш келиди. — дээш кажаларже салып мнай болган.

Бис база-ла өгже-даа кирейби, фотоапараттар түдүп алган, угбавыстын соочке басыптымыс. Демги угбавыс бистип алтырылардымыс далаш чок харылавышаан, бир улуг кажанын эжнин үстүдөн куду шала ажыкташ, хамык хойну үнүрүп-ле тур. Хойлар кажалан шуштур үнүп тура-тура адаткын сөлдүндө чаш хураганар шүрөлиң

чылып кагды. Бир өвөс дуржууга чок кижж болза, чаш хураганарын илеринден шах ынчаар үзүп шыдаары берге турган боор. Кожазында кажалан хойларны база-ла ынчаар үскөн. Удтананда үш кажаланын хойлары үнө-үнө аал коданымын шыптастаан, кара шаар ашарган, ынчан өгдөн 20 ажыг хире харыг, семке кара кыс үнүп келген, хойларны аалаан аяз үндүрүп эгдөөн. Демги угбавыс турган:

— Дыкка мраттай, өңи кичөөн-гейлж көрүп чор, шучма, төрүүр чыгаан хойлар ам-даа бар аевсе, — деп ол уругта чагааш, сарааттан ийи-шү кускак көп ситенин кажалар иштине аппарар, хураганарга хендир-биле багылаша берген, шуштур үнүп бар чыткан хойнун соочке ээен ор көрүп алган тур он. Он бичке көрүп келген, арай бургузунан байдал-биле:

— Ам-на өгдө кирип моорладар, думаларым—деп, чалай-дыр. Демген өгтө угбавыс-биле кады кирип келип, ам-на чугалаажып эгеделивинс. Чугааның эгезиде бис, кайын, чүгүн ужурунда келгенивести апаа тайлыбырап, угбавыстың ат-сынын айтырдымыс. Ол болза хойжу Серезин өңүң эеил, мога билбес ишти Быраат Дарбаевна дээрин болган. Серээ ашах боду дүп-не Бай-Даг суур чоруткаш, амдыга чедир келбөөн болганда, бис өң-биле чугалаажыр аргавыс чок болуп, ол күш-ажылчы өг-бүлөнин ажыл-амдыралын Быраат Дарбаеванын дамчыттыр тааныштымыс.

Серээ ашах-кадай ниитинин мал ажылынга 1949 чылдан бээр ажыл-дал, чып-чылда бедик түнөөлөрдү чедип а келгенер. СЭКП-нин XXII съездинин ниитилеринге сөрүк кирген колхозчу хойжулар төөгү-түт чед чылдын дөрткү чымында төртүр 100 хойга өңаштыр 118 хураганны менди доруктуруп, би хойдан-на 2 кг 200 дүктү кыргып алган. Ол дээрже биче аесе көртүгү-дүр.

Серезердин коданында ам төртүр 386 хой хур кыштап турар. Олар-нын иштине сөөлү хүнерге болгаш чаш хураганар шүтү менди. Дуржуугагы хойжулар кыштагаланын ханамчалыг белеткенен. Кажалары чылыг, чырык болгаш дөгем-даа. Чемгерилге сезонуна четин болур, эки шынардыг ситенини курдавыры оларын кол кыштаа Ак-Оордага бүртү бар.

Быраат Дарбаеванын бадыканы-биле алырга, Ак-Оорга база Эрениде шээр малга эң таарымчалыг оларларын бирөөн болуп турар. Ол чок-кавызынын өт-сигени кездэеде терен, анда хар улуг дүссө-даа хат-шуурганнар бол-бас ужурунда хар мырнай чүм кевээр кыштаар — мындыг кай-гамчык чер-дир.

«Чаа оруктун» хоочун хойжулары, күш-ажылчы, найыралдыг ол ийи дүштүктар чеди чылдын бешки чымында бугурудурун улам улуг чедимкиннерлиг болурун база планнап туралар. Олар 100 хойга өңаштыр 120-ден өвөөш аесе хураганарын ап, менди доруктурарын, хой бургузундан 2,5 кг дүктү кыргып алырын бодат туралар.

Чай, кыш чок көжүп-дүжүп, мал малдан чоруп база-даа, Серезер бай, шырап, культурау-биле чуртап турарын караавыс келде көрдүс. Оларнын өңүн ишти ажак аржы-силги. Өгүң ийи тазанында плөш чорганар шыныгылыг ийи демир орунардыг, оларын кырын-да күш дүгү сиртыктар салгылаан. Оруннар азында аппараларын, кара-хүрөп былгаар барбаларын чурдунуу-биле чыкаалдыг салгылаан. Апгара кырында будайлыг болгаш хол шактары база кестүп чыткылаан. Чүжк үзүндө мынылар салгылааш, оларын кырында даараныр болгаш сүт машиналарын чергелештир тургускулап каан. Бо бүгүнү көрөш, ук бөдүүн, малчын өг-бүлөнүн амыдралынын магалын кайгавас кижж кайты тура деп! Шынап-ла бистип Тывада ховар дээн малчын өрөгелеринч бирөөн ол чоруд.

Боттарынын ниити билнин, культурут денинни бедидериче Серезердин биче аесе кичөөнгейин салып турары аесе-даа фактылардан база кестүп турар. Олар «Шып», «Тыванын аныктары» болгаш «Коммунист күш-ажыл дээш» деп солуннарны шүптүзүн чып хуушаладыг кылдыр чагмып алган.

— Солуннарныр аал чокка алдынып турар мйнаа? — деп айттырарымыска, — ийе, барык-ла хунүң чыгы ап турар бис, өң башка амыдралдан чыдып каар мйнаа, кижж—диди.

Мал ажылынга ам-даа эки чедимкиннерлиг болурун малчыннар күүзөш, өң ийди чорупкан бис.

А. МЫЗЫЛ-ООЛ.

дүт чед чылдын дөрткү чымында төртүр 100 хойга өңаштыр 118 хураганны менди доруктуруп, би хойдан-на 2 кг 200 дүктү кыргып алган. Ол дээрже биче аесе көртүгү-дүр.

Серезердин коданында ам төртүр 386 хой хур кыштап турар. Олар-нын иштине сөөлү хүнерге болгаш чаш хураганар шүтү менди. Дуржуугагы хойжулар кыштагаланын ханамчалыг белеткенен. Кажалары чылыг, чырык болгаш дөгем-даа. Чемгерилге сезонуна четин болур, эки шынардыг ситенини курдавыры оларын кол кыштаа Ак-Оордага бүртү бар.

Быраат Дарбаеванын бадыканы-биле алырга, Ак-Оорга база Эрениде шээр малга эң таарымчалыг оларларын бирөөн болуп турар. Ол чок-кавызынын өт-сигени кездэеде терен, анда хар улуг дүссө-даа хат-шуурганнар бол-бас ужурунда хар мырнай чүм кевээр кыштаар — мындыг кай-гамчык чер-дир.

«Чаа оруктун» хоочун хойжулары, күш-ажылчы, найыралдыг ол ийи дүштүктар чеди чылдын бешки чымында бугурудурун улам улуг чедимкиннерлиг болурун база планнап туралар. Олар 100 хойга өңаштыр 120-ден өвөөш аесе хураганарын ап, менди доруктурарын, хой бургузундан 2,5 кг дүктү кыргып алырын бодат туралар.

Чай, кыш чок көжүп-дүжүп, мал малдан чоруп база-даа, Серезер бай, шырап, культурау-биле чуртап турарын караавыс келде көрдүс. Оларнын өңүн ишти ажак аржы-силги. Өгүң ийи тазанында плөш чорганар шыныгылыг ийи демир орунардыг, оларын кырын-да күш дүгү сиртыктар салгылаан. Оруннар азында аппараларын, кара-хүрөп былгаар барбаларын чурдунуу-биле чыкаалдыг салгылаан. Апгара кырында будайлыг болгаш хол шактары база кестүп чыткылаан. Чүжк үзүндө мынылар салгылааш, оларын кырында даараныр болгаш сүт машиналарын чергелештир тургускулап каан. Бо бүгүнү көрөш, ук бөдүүн, малчын өг-бүлөнүн амыдралынын магалын кайгавас кижж кайты тура деп! Шынап-ла бистип Тывада ховар дээн малчын өрөгелеринч бирөөн ол чоруд.

Боттарынын ниити билнин, культурут денинни бедидериче Серезердин биче аесе кичөөнгейин салып турары аесе-даа фактылардан база кестүп турар. Олар «Шып», «Тыванын аныктары» болгаш «Коммунист күш-ажыл дээш» деп солуннарны шүптүзүн чып хуушаладыг кылдыр чагмып алган.

— Солуннарныр аал чокка алдынып турар мйнаа? — деп айттырарымыска, — ийе, барык-ла хунүң чыгы ап турар бис, өң башка амыдралдан чыдып каар мйнаа, кижж—диди.

Мал ажылынга ам-даа эки чедимкиннерлиг болурун малчыннар күүзөш, өң ийди чорупкан бис.

А. МЫЗЫЛ-ООЛ.

Хөй-ниитичи чөвүлелде

Улуг-Хем райкускумуунуң культу-ра кылдыгында чынында хөй-ниитичи чөвүлел тургустунган. Чөвүлелди кечигириинде Шаган-Арыг хоорайда болгаш көздө культура-чырыдышык албан черлеринч чамдык ажылдакчылары соңгуттуган.

Ук чөвүлелди чоокта чаа болган хураалында Чаа-Хөлдө Культура бажының ажылчаны дугайында оң директору шй Шервешкийн, Шаган-Арыг хоорайда Культура бажының культура-массалыг ажылчыны дугайында шй Тулякинни, Торгалыда көдө библиотеканың ажылчаны дугайында шй Баргезованы илеткелдерин чугаашкан.

Шаган-Арыгның Культура бажыны 1962 чылдың эгезинде культу-ра-массалыг ажылды кичидип, уран чүд болууренин организаастаан, оң киржичилери күсүк, часык, чыгы ажылдакчы үзүндө үнүшүрүчү солун концертерни тараажы-ларга, механозолорларга база малчыннар көрүзүп турган. Бичалда-да сөөлү үзе суларан болгаш чамдык болгунер ажылдавыстан. Ол байдалы илеткечи шй Тулякин уран чүд удурутчуларын солчүп турганында, Культура бажымында тусый баянест чөгүндөн болган деп тайлырларан. Ол болза ажал-хек-рекция байдалы-биле дүүшпес деп чүвени санап берген эштер чугаашпаан.

Торгалыда көдө библиотеканың чоруткан ажылы шй Н. Баргезова чөвүлелди хураалыга чугаашкан. Библиотеканың ажылында активтер улуг күш болуп турар. Язы-бүр темаларга номчулгалар, кеезелер болуп турар. Бо талазы-биле ажал-дар «Күш-ажылдык хосту» колхоз-тун нога, тууду бригадаларыныг кежигунеринч ортузуна эки тур-густунган. Но-чүкчүлүрүн саны 480 кижж ажал турган. Торгалы көдө библиотеканы районда дээр ажылдыг библиотеканын бирөөн деп санаткан. Билдм болза-да библиотеканың ажылында четпестер ам-даа бар. Библиотеканың чөвүлелинч чамдык кежигунери ажалга илет-кейлиг киришпей турар. Библиотеканың ажылдакчылары малчыннар, ылдыгы сүт-бараан ферманың

РЕСПУБЛИКАНЫН ЧОГААЛЧЫЛАРЫНЫН СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Чечен чогаал болгаш уран чүүл булуну

Улуг-чаагай күзел-биле

Алдан ийи чагач чылды Альтрагастың үдөп тура, Алдан үштү—эргэн чылды Аалымыска уткуп тура, — Байыр! — дийип менилдешип, Аас-кежин күзөштивис. Кааң дег быжыг калыкшылды Кааң дег чаагай чедимкинни Шайнап тыпсыр, белек тулар — Чаа чылды уткуп тура, — Байыр! — дийип менилдешип. База катат күзөшкөс бис. Аас-кежин — ажал-иште, Алдар-хундү — база мени, Бичангаштың эжим сенээ Алдан үштү уткуп тура,

Демиселдер чылы

Төңгөн чылды түңнөй бодап, Демделемил ажып ор мен: Төгөгэ артар, утундуубар — Демиселдер чылы бооп-тур. Этти, сүттү, тараа, дүктү Эргим чуртум көвейни ап-тур. Деңнеле чок куштуг ГЭС-тер Дешилеге одун берген. Ишкү болгаш дөрткү «Восток» Удөп, уткуп алдыңдан-дыр. Коары-суурлар неметтинкип, Коа-шынк чарашчыл-тыр. Амыдырал-чуртталгавыс Артык куштуг, чаагай бооп-тур. Табың диген үнүвүстүң Дадыкканын дилтер кайсаан. Душкүрү-айыыл халавының

Чаа чылды уткуп тура

Бир чыл эртти. Үдөп кагдым. Бир хар немей дөгүп келидим. Чаа чыл-биле, эргим эштер! Чаа-чаа чедимкиннер дээш! Эрткен чылын чолауг чонум Үнүүр улуг ажал-ижин Эмгеленип бугуруштум. Улуг-хууну нириштим. Чаа-Хөлдүң тараажызы Чылыг хөлум тууду турду. Чадааның туадугмузу Чымчак сөзүн сөгөп турду. Андриан биле Павел ийи Носмосче ушмаш кээрге,

ЫРЛА, ХЕМЧИК!

Чадаганын хылдары дег, Чалыг буру тускай үнүг; Чайгы шөгнүч куштары дег, Саары санай көвей ырыг, Хемчик, Хемчик, Төрөөн хемим, ам-даа ырла! Ажал-ишти, Амыр-дышты Төмөс ырга алдаржыт-ла! Чуртталга-даа магалыг-дыр, Чурттулар-даа тергин-не-дир. Этке доннур, угаан сергээр Эки ыраар дыннаксаар-дыр. Хемчик, Хемчик, Төрөөн хемим, ам-даа ырла! Улуг-Хемге Унүң немеп, Төмөс ырың улаштыр-ла!

С. СУРУҢ-ООЛ.

«Албадаттырганындан тенок аарыг дирткен» КИНО

Мюнхен. 1944 чыл. Эзген каш кааң бажының чадаан өрү, Фур-ража бөрттүг, тонуи эштип алган, чолдас сыныг, бөжөн хар хире назымлыг кижж үнүп оар. «Дивина-фильм» (Бармын Германия) кино-студияның бугуруп үндүргени «Албадаттырганындан тенок аарыг дирткен» деп фильмин эгезинде болушкун бынды.

Кинонүң кол уткамы болза, бур-жуалтыг ниитиледе чурттап, ажал-дал турар бөдүүн ажалдыкы кижжи ажал-амдыралын чугаашал, оң калдыг бергелерге, шыгы аесе чоруктарга таваржып турарын чүд-дээш кижжидилге ажалы кошкан, оларын чаа, тымыгыр чүүлдерин багыл дегтик турар. Культура бажының директору шй Шервешкийнч информативнык чөвүлелди дийди, ол коллективич ажылында чептеренин хураалды киржикчилери чыдыг шүчүлүлүн. Культура бажыны кыш-ка эң бедеткенин, культура-массалыг ажылдык чамдык хевирлерин чорудуу турар-даа болза, инда ажалдап турар кижжигунери орту-зунда кижжидилге ажалы кошкан, оларын чаа, тымыгыр чүүлдерин багыл дегтик турар. Культура бажының директору шй Шервешкийнч информативнык чөвүлелди дийди, ол коллективич ажылында чептеренин хураалды киржикчилери чыдыг шүчүлүлүн. Культура бажыны кыш-ка эң бедеткенин, культура-массалыг ажылдык чамдык хевирлерин чорудуу турар-даа болза, инда ажалдап турар кижжигунери орту-зунда кижжидилге ажалы кошкан, оларын чаа, тымыгыр чүүлдерин багыл дегтик турар. Культура бажының директору шй Шервешкийнч информативнык чөвүлелди дийди, ол коллективич ажылында чептеренин хураалды киржикчилери чыдыг шүчүлүлүн.

Моон соңгар чөвүлелдиң ажылы улам эгезилдип, оң ажылынга ке-дээңик калбак активтерин кириш-тирери чүбүл. Райкускумуунуң культура кылды-ни чынында хөй-ниитичи чөвүлел эки эгезилдип чыгып турар. Чөвүлел болуңуң ажыл панын кылып ал, тускай хурааларың чыдылыр турар. Анда культура албан чер-леринч ажылың чугаашалыг, чеп-пестерни илереп, оңу чылдырмы-ның хемчелерин ап турар. Моон соңгар чөвүлелдиң ажылы улам эгезилдип, оң ажылынга ке-дээңик калбак активтерин кириш-тирери чүбүл.

А. ДОНГАК.

„КАДАРЧЫНЫН ҮРЫ“ деп шулуулелден үзүндү

Четтинишкен ногоан тоннуг кыстар ышкаш, Чергелешкен шыва, пөжү харап турар — Шокар сүрүг хөрөөн шыпкан даглардыва Чорук кылып, малчынарже үнүп ор мен. Сиген бажын силредир атын челип, Шилгедеккй эрестиг эр соомдан келип, Мендилешкеп, чугаа солчүп чоруп орташ, Бээрледип сеткил билчип таныштывыс. Хөрээ дегем, арны хүрен, күдөр боттуг Көрүжүнүң чылыг-чымчаа — идегелдиг, Кадыр ишке, кадыр-бертке өң-биле Кады чорза күзел ышкаш кижж болду. — Адым-шолам Оюн огулу Алдын-оол дээр, Ажал-ижим бригадир-кадарчы дээш, Чунма, аргар харап турар шораван баары Чурумалдыг чуртун айтып, хөөрөп чорду.

Күрүнениң көвей малын моюнга ап, Хунүнү, данның ажаап малдап өстүрерин Харысалга улуг херзэн сактып кээрге, Канчап-даа бол шыдаваанын хире болган. Айлаң менче бодалымы номчаан ышкаш, Аскаан орум айткан дег сумелен кээр Мунчулушкун шолук бодал дораан чидип, Булут, туман аяскан дег хөрөк хожаар. Колхозумда даргаларга сүме кылып Хөйжү кылдыр хүлээп ардын дилеп бардым, Маргылдажип, чугаалажып хынап көргөш, Малчын кылдыр каларчыга килер болду.

Партияның секретары боду-биле Магадылар идегелин берип турда Дээрлерден өреммишаан, тудавас дээш Деңге туржуп шылгатынар сорук кирдим. Хоочун малчын кызып чораш өстүргени Хойнун онза хайнактары көвей болду, Ол-ла хевээр бүүрүн, менди хүлээп алдым, Одар сулуг черлериве үнер болдум. Дүдүскетчиг буурул сыннар баштарында Дүргеткелчек ак-ак булут көжүп келген Чөлээш өңнүг чечек-сиген оңуп, хадып, Черинч кырын алдынадыр күүс-даа дүшкен. Хараар-Теиниң баарында эржи чуртка Ожаа туткаш, турлап кылдыр хонунтувус Оожургал чок сагыш-сеткил хөйүң бодал. Оларда хой бажын дозуп, хүнзеп чордум. Кызыл хүнүнч херелдер үнүп кээрге, Кырны өрү хойларымыс оларладып, Келдэ бедик даглар бажы үнө бергеш, Хемнер болгаш ховуларже харап көөр мен.

Ырак даглар, эзим, хемнер, тараа шөлү Бича-мында адаанда дөө дигр чурук: Алдын ховаа комбайндар шитип чорупур, Аргып шуушкан машиналар караннажыр. Хөлдө салган шыдыра дег тууду суурлар, Көвей бажың чайынынын дөвүн чыдар, Эзим алаа, хемнер эри оларларда Эрээн ала элбек сүруг чаптып чорупур. Булуң шыкты доддур оыттан инектер бо Буга, шары бустажыры динналып кээр, Кодаан-кодан аскыр өөрү чыгылар дөө, Хоор сарыг төвелер-даа чөвүрт кестүр. Төрзөн черге эргелеген чүрек хөгөлөп, Дөстүмейи аян ырым ырлаптар мен: «Кадарарда малым чараш, Харап көөрге, чуртун байлак...» Кезжээки хүн сонгу даглар бажын ажыр Херел чырың дээрле булут алдынан кээр. Коданыңе хойлар чортуу отытап кирер, Ховулардан хөглүг салгып ырлап келер.

А. АРАПЧОР.

Наа-Хем районун «Совет Тыва» колхозунун саанчызы Өпөй Дамбаа эртен чылын ачаа бынгылаан ийин бурзундан ортума-биле 1300 литр сүт саап алып хулээрге алгаш, херин мырында 1413 литрин саап, хулээргезин амыр нууседип, сөзүн элзээн. ЧУРУНТА: саанчы Өпөй Дамбаа. Фото В. ЛУТКОВУУ.

Школа интернадында

Өөредилге-кижжидилгениң чедимкиннер болуру интернат тургаларнын амыдралында таарымчалыг байдалды тургусканындан, кижжидилге ажылы чогур денилге чедир чоруктанындан хаммаар-жыр. Школанын чамдык өөреникчилеринч киржилгези-биле башкалар, ажылчынар интернатты, столовалы өөредилге чылынга эки шынырдыг септес дооскан. Интернаттың бугу өрөөлдерин орун-дөжөктөр, уругтар инди-хеп-биле бүрүн хандыгыткан болгаш столовалың аш-чөмөки.

куш-ажылга сонургалы, сагыла-чүрүмү кошкан турган. Бо өөредилге чылында индик чорутар катан-вазын дээш сагыла-чүрүмү, аргы-шеверин шымын сагырыныче уаут кичээлиг салдыган.

Өөредилге күш-ажыл-биле хол-башкан. Интернатта техниктиг ажалдакчыларынч штатын кызыр-ган, оң орунунга уруглар боттары күш-ажыл кылдып турар. Өөреникчи-лер хун бүрү өрөөлдерге, столовалага дежурнийлал, школаны чүп, арыл-дал-аштап, ханадарны чугааилал, столовалага язы-бүрү чөмчериң бот-тары белеткеп турар апарган.

Иштики ак хептерин өөреникчи-лер боттары чүп, неделя санында чүнар бажынан турар. Эажиктери, хеп чүрү черин боттары септөөн. Эң эки өрөөл дээш чарыш чар-латтыган. Эң эки арыг-шевер, орун-дөжөк эдилген дээш, эң эки өрөөл дээш өөреникчи бүрүү демиселдип турар. М. Очур удурткан 11-ги клдстың оодларынч өрэзи, херозен уруглар чуртал турар өрөөл эң эки арыг-шевер, көрүм-чүрүмүг болгаш өскелерге үдөгериң көрүзүп турар. Хеп чүрү ажылчын Л. Чамаа, повар Черепанова интернатта өөреникчилер эки чурттаан дээш шүдү-ругу ажалдап келген. Өөреникчи-леринч өөредилге херекселдерин шыгылар тумбачкалары, өдүрар сандылар ам-даа чедиптес. Школа-ның чагыларын Шуурмактын үлет-пун комбинады дыйр күүүсөдип бээрн негеп турар.

Т. ДОЮДУП.
Тес-Хем район.

чылдар иштинде шаптыктай келген, эки чүүлдү көрбөөн.

Чагаа бижээндинде эгелээш, Фук-стун эргидеги амыдралы канчаар өскерлериң көрүчү кинодан билли алдыр.

Үе эртип-ле турган. Фукстун эрзи ажалынга кирер ийи күзели тура-жоқ, ону тенок аарыг кижж дээш ажалга албастан. Эмчилерин «тенок аарыг» деп тодаралып тургуска-ны күштүг болуп арттышаан турар. Ол шын аесе шипитиринч шымын тыварда, эргиде ол «тенок аарыг-ны» тургузуп турганарны дилеп тывар ужурга Фукс таварышкан. Оларын дилеп чоруп турган, хай алыз үзөл-бодалыг кижжилер-биле ужуражып, амыдралынга таарымча чок чүүлдерин көрүп, билген. Бөдүн кижжинин херээ дээш сагыш салбайн, а харын Гитлеринч үеинде турган «бу-чүрүмү» ол чуртта катат тургузуп турары, шын херек дээш демиселчилерин кара бажы-нын турары политикадан ырак Фук-сту ханы бодандырган.

Х. ТААН-ООЛ.

Улуг-Хем районун Ийи-Тал көдөзү алуунда бот-тымыгыр уран чүүлдер болгунериниң эки ажалы, оларынч чедимкиннери ам бистип республикада бил-дингир апарган. Ол болгунеринч киржикчилерин чонга солун концерттерин доктаамал көрү-зүп турар.

ЧУРУНТА: инда Жла-нов аттыг колхозта ра-дист Монгуш Кара-оол концерт үзүндө көрү-чүлерге шүлүк чугаалап турары.

Монгуш Кара-оол чү-дө шүлүк болгаш өскө-дө уран номчулганы күүүсүрэн талазы-биле таланттылар аесе, өң тамчылар болгаш чө-лаар талазынга база-ла уран мергелдиги.

Фото В. ЛУТКОВУУ.

